

İLAHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ 19:1 (2014), SS.47-57.

IMMANUEL KANT'IN ÖLÜMSÜZLÜK ANLAYIŞI

Haydar DÖLEK*

Öz

Ölümsüz olma isteği insanın varlığının başlamasından itibaren hep var olan ve bundan sonrada sürecek olan bir duygudur. Aynı şekilde ölümsüzlük problemi de felsefi bir problem olarak Eflatun'dan başlayarak günümüze kadar devam eden bir düşünce üretme ve tartışma alanı olmuştur. Bu düşünce ve araştırmanın konusunu ise hep ruh-beden ilişkisi oluşturmuştur. Ruh ile beden arasındaki ilişki; bedenin yok olacağı, ruhun ise varlığını devam ettireceği şeklinde algılanmıştır. İnsanları ölümsüzlük konusunda düşünmeye yönlendiren çeşitli sebepler hep var olmuştur. Bu sebeplerden birisi de, öldükten sonra insanın mutluluğu-mutsuzluğudur. Biz bu makalede ölümsüzlüğün temellendirilmesindeki gerekçelerden biri olan; ahlaki açıdan ölümsüzlüğün Kant tarafından ele alınışını konu edineceğiz.

Anahtar Kelimeler: Kant, Ölümsüzlük, Postulat, Tanrı, Mutluluk.

Immanuel Kant's Understanding of Immortality

Abstract

Desire to be immortal from the beginning of man's existence that always exists is a feeling that continues from now on. In the same way the problem of immortality has an area of discussion and idea generation starting from Plato to the current time as a philosophical cause. Soul-body relationship has always been the issue of this idea and study. The relationship between body and soul has been comprehended as the body's being perished and the soul's carrying on its existence. Different reasons that led people to immortality have always existed. One of these reasons is people's being happy or unhappy after their death. In this article we will deal with immortality that is one of the realities of immortality which was studied by Kant.

Keywords: Kant, Immortality, Postulat, God, Happiness.

* Yrd., Doç., Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, hdolek@firat.edu.tr

Ölümsüzlük; ruhun ya da insanın kişiliğinin, öldükten sonra belirli bir şekilde var olduğunu ve varlığını devam ettirdiğini kabul eden öğretinin anlamına gelmektedir.¹ Ruh ve bedenden meydana gelen insan varlığının asıl unsurunu ruhun oluşturduğu, ölüm anında, ölenin yalnızca bedeninin olduğu ve ruhun bedenden ayrıldığı şeklinde ifade edilen ve anlaşılan ölümsüzlük, ikiye ayrılır. Birincisi; ruhun, bedeninin ölümünden sonra varlığını devam ettirmesi şeklinde anlaşılan *zamansal ölümsüzlük*; ikincisi ise; ruhun, beden öldükten sonra zaman dışı bir varlık statüsü kazanarak, daha yüksek bir düzeyde var olduğu şeklinde anlaşılan *ebediyete geçiştir*.²

Felsefe tarihinde ölümsüzlük inancını temellendirebilmek için bazı gerekçeler öne sürülmüştür. Bunları üç ayrı grupta toplamak mümkündür: 1- Ahlaki açıdan ölümsüzlük, 2- bilimsel açıdan ölümsüzlük, 3- metafizik açıdan ölümsüzlük.³ Biz bu çalışmamızda ahlaki açıdan ölümsüzlük problemini Kant'ın görüşleri çerçevesinde ele alacağız.

Kant'ın, felsefesini üç temel problem üzerinden hareketle oluşturduğu söylenebilir. Bunlar; Ne bilebilirim?, Ne yapmalıyım?, Ne ümit edebilirim? şeklinde sıralanabilir.

Yukarıdaki ifadelerden anlaşılacağı üzere, Kant'ın ilk sorusu; Ne bilebilirim? problemidir. Kant, *Saf Aklın Eleştirisi*'nde, bu konuyu detaylı bir şekilde izah eder. Kısaca belirtmek gerekirse, biz, fenomen alemde yani, tecrübenin mümkün olduğu alanda kesin bir bilgiye sahip olabiliriz. Ancak, numen alemde gerçek ve ispat edilebilir bir bilgiye sahip olamayız. Fakat buradan Kant'ın, numen alem hakkında bilgiye sahip olamamız sebebiyle, bu konu ile ilgili problemleri yok farz ettiği anlamı çıkarılmamalıdır.

İkincisi ise; ne yapmalıyım? Sorusudur. Kant, bu sorunun cevabını ahlak metafiziğinde ele alır. Pratik akıl, ödev duygusunu kesin buyruğa boyun eğme şeklinde anlar. Bu buyruğa göre insan, öyle hareket etmelidir ki, o fiilin dayandığı ilke aynı zamanda evrensel bir kanun olsun⁴. Bu şekilde hareket eden insan, gerek kendi şahsında, gerek diğerleriyle olan ilişkisinde insanlığı bir araç değil amaç olarak görmelidir.⁵

¹ Cevizci, Ahmet, *Felsefe Sözlüğü*, Ankara 1997, s. 529-530.

² Yazoğlu, Ruhattin, "Ölümsüzlük İnancının Dayandığı Temeller", *Marife*, Konya 2004, S. 2, s. 289.

³ Aydın, Mehmet S, *Din Felsefesi*, İzmir 1990, s. 192-197.

⁴ Kant, Immanuel, *Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi*, çev. İonna Kuçuradi, Ankara 1995, s. 51.

⁵ Kant, *Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi*, s. 46-47.

O halde ödevin kaynağı, bu kayıtsız şartsız buyruktur. Eğer ödevin gerçek bir anlamı olacak ve fiillerimiz için kanun koyucu bir otoriteye sahip olacaksa, ifadesini kesin buyrukta bulması gerekir. Bu özelliğe sahip olan ödev, pratik, genel ve şartsızdır. Öyleyse, bu kanunun bütün insanlar için bağlayıcı olması gerekir.⁶

Kant'a göre, insan için ahlaklılık ile mutluluğun birleşmesi "en yüksek iyi" nin gerçekleşmesi ile mümkün olmaktadır. Ancak, insanların tümü bir araya gelseler de bunu gerçekleştiremezler.⁷ Bunun gerçekleştirilebilmesi için de, varlığını kendi akıl dünyamızda kavradığımız özgürlük idesiyle birlikte ruhun ölümsüzlüğünü ve Tanrı'nın varlığını postulat olarak koymak zorunlu olmalıdır. Çünkü, ahlaki uyum için ruhun ölümsüzlüğü postulatı gereklidir. Bunun gerçekleşmesi için de sonsuz bir ilerlemenin mümkün olması, bu sonsuz ilerleme için de varlığın devam etmesi zorunludur. Bu da, ruhun ölümsüzlüğünü kabul etmek demektir.

Ancak burada şunu hemen belirtmek gerekir ki Kant'a göre, ahlak kanunları için önemli olan şey, en yüksek iyinin fiilen gerçekleştirilmesinden ziyade, en yüksek iyinin gerçekleştirilmesi için gerekli olan her türlü çabanın gösterilmesidir. Fakat, bütün çabalara rağmen en yüksek iyi bu alemde değil ancak öbür alemde mümkün olmaktadır.⁸

O halde en yüksek iyinin gerçekleşmesi için Kant, bir Tanrı'nın varlığını gerekli görmektedir. O, Saf Aklın Eleştirisinde şöyle der: "Madem ki ahlak ilkesi aynı zamanda benim için bir zorunluluktur, o halde Tanrı'nın varlığına ve ahiret hayatına inanmam kaçınılmaz olur. Eminim ki benim bu inancımı hiçbir şey sarsamaz, Şayet sarsılma söz konusu olsaydı, ahlak ilkelerim de kendiliğinden bir yana atılmış olurdu. Ben kendi gözümde kendimi küçültmeden bu ilkeleri reddedemem."⁹

Teolojisini ahlak üzerine temellendiren Kant, son olarak Ne ümit edebiliriz? sorusunu sorar. Kant'a göre en yüksek iyinin gerçekleşmesi, sadece ahlak kanunlarına göre, alemi yöneten bir mutlak akıl varlığı düşünüldüğünde mümkün olabileceğine göre, o bu noktada üç temel postulat ortaya koyar. Bunlar; Tanrı, özgürlük ve ruhun ölümsüzlüğüdür.¹⁰

Kant'a göre, Tanrı ile ahlak arasında bulunan ilişkinin mahiyetine, insanların Tanrı hakkında edinmiş olduğu bilgi ile ulaşamaz. Çünkü o,

⁶ Kant, *Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi*, s. 36-37.

⁷ Kant, Immanuel, *Arı Usun Eleştirisi*, Çev. Aziz Yardımlı, İstanbul 1993, s. 369.

⁸ Aydın, Mehmet S, *Tanrı – Ahlak İlişkisi*, Ankara 1991, s.45.

⁹ Kant, *Arı Usun Eleştirisi*, s.374.

¹⁰ Kant, *Arı Usun Eleştirisi*, s. 369.

“inanca yer açmak için bilgiyi kaldırdığını”¹¹ belirtmektedir. Kant, Tanrı-ahlak ilişkisinin mahiyetini göstermek için, öncelikle, genel kabul görmüş ahlak kanunundan başlayarak, insanın eylemlerinin ve ahlak kanununun gayesi ve zorunluluğu olan “en yüksek iyi” kavramına ulaşıyor. Ona göre, bu “en yüksek iyi” nin gerçekleşmesi için de Tanrı’nın varlığına ve ruhun ölümsüzlüğüne inanmak zorunlu bir hal almaktadır.

Böylece, o, meseleyi, ahlakın duyular üstü alem ve mutluluk arasındaki ilişkisi ile bağlantılı olarak açıklamaya çalışır. Kant, sadece mutluluğu nihai amaç olarak gören ahlak teorilerine karşı çıkar. Çünkü ona göre, ne kadar ahlaklı olunursa olunsun bu dünyada mutlulukla ahlaklılık arasında zorunlu bir ilişki kurabilmek, hatta kurmayı ümit etmek mümkün değildir.¹² Dolayısıyla, ahlaklılığın veya erdemin bizatihi kendisi sadece mutlulukla ilgili bir şey olamaz; olsaydı eğer, insan pekala doğal yanını doyurarak, tıpkı bir hayvan gibi güdüleri, duygulanım ve eğilimleri doğrultusunda hareket ederek mutluluğa erişebilirdi. Böyle bir durumda, ahlakı insan varlıklarına özgü bir disiplin, ahlaklılığı, salt insana ait bir fenomen olarak görmek mümkün olmazdı. Yalnızca mutluluğu ahlaklılığın nihai amacı yapmak, onu toplu halde yaşayan hayvanlar için geçerli olan bir fenomen olarak görmekten başka bir şey değildir.¹³ O halde, “Mutluluk, ahlak kanununa uymanın bir nedeni değil, sonucu olabilir. Bu sonuç kısmen bu alemde fakat tam olarak öteki alemde gerçekleşir.”¹⁴ Bu da ruhun ölümsüz olduğunu ve ahiret hayatının varlığını gerekli kılmaktadır.

Yukarda ifadelerden de anlaşılacağı üzere Kant’ın, ahlaklılıkla mutluluğun birleşmesinden oluşan en yüksek iyinin elde edilmesi için, varlığını kendi akıl dünyamızda kavradığımız ruhun ölümsüzlüğü, özgürlük ve Tanrı’nın varlığını birer postulat olarak kabul ettiğini belirtmiştik. Ona göre; en yüksek iyinin bu dünyada gerçekleşmesi için niyetlerin ahlak kanununa tam bir uyumunun olması zorunludur. Bu tam uyumu da kutsallık olarak isimlendirmektedir. Bu kutsallığa da, akıl sahibi hiçbir varlık, duyular dünyasındaki yaşamının hiçbir anında ulaşamaz.¹⁵

Niyetlerle ahlak kanunu arasında tam bir uyumun olabilmesi için sonsuza kadar giden bir ilerlemenin olması gerekir. Bu şekildeki bir ilerleme için de, akıl sahibi varlığın, sonsuza kadar devam eden bir varoluşu ve

¹¹ Kant, *Arı Usun Eleştirisi*, s. 29.

¹² Cevizci, Ahmet, *Aydınlanma Felsefesi*, Bursa 2002, s.255.

¹³ Cevizci, a.g.e., s. 255-256; Kant, *Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi*, s.10.

¹⁴ Aydın, *Tanrı – Ahlak İlişkisi*, s.63.

¹⁵ Kant, Immanuel, *Pratik Aklın Eleştirisi*, çev. İonna Kuçuradi, Ankara 1999, s. 132.

kişiliğinin yok olmaması gerekir. Bundan, tam ahlaki uyum için ruhun ölümsüzlüğü postulatına muhtaç olduğumuz sonucuna ulaşabiliriz. Bu ise; ruhun ölümsüzlüğünü kabul etmek anlamına gelir.¹⁶

Kant, ruhun ölümsüzlüğünü bir postulat olarak kabul ettiği gibi, bunu aynı zamanda bilgi alanının da dışında tutmak istemektedir. Çünkü burada "postulat" kelimesiyle anlatılmak istenen şey, kendi başına ispatlanamayan, fakat a priori şartsız geçerli olan¹⁷ ve pratik aklın kanununa ayrılmazcasına bağlı olan teorik bir hükümdür.¹⁸

Heimsoeth, Platon'dan Wolf'a kadar ortaya konmuş olan ruhun ölmezliği hakkındaki ispatların, "dialektik" olduğunu söyler. Bunun en iyi örneğini Platon'un phaedo diyalogunda görmek mümkündür.¹⁹ Ruh idesinin saf aklın idesi olması, aklın yapısı gereğidir. Ruhun ide olarak her zaman kendi kendisi bakımından bir yeri, aklın yapısı bakımından da gerekliliği vardır.²⁰

Kant, eserlerinde ruh idesini veya ölümsüzlük idesini ele alıp incelemektedir. Ona göre, bizim kendimizde bildiğimiz ruhtan hareket ederek, hiçbir şarta bağlı olmayan bir ruhun var olduğu hakkında hüküm vermemiz yanlış bir sonuç çıkarmaktır. Çünkü bedene bağlı olmayan, fakat insanın yaşamının ve hareketlerinin devamını sağlayan manevi bir cevherin varlığına, kendi ruhi varlığımız hakkındaki bilgilerimizden hareket ederek varmamız imkansızdır.²¹

Kant'a göre, ruhun ölümsüzlüğü postulatı, kaynağını, aklın, ahlak bakımından olan ümit ve beklentilerinde bulur. Bu postulatla, ahlakın taşıyıcısı, ahlaklı hareket eden ve buna çabalayan şahsın, ölümü aşarak, içimizdeki ahlak kanununun bizi bağladığını duyduğumuz gerçekten sonsuz olan bir aleme ulaşacağına inanırız. Böylece; pratik aklın bu inancında, teorik aklın ruh ölümsüzlüğü idesi objektif bir gerçeklik kazanmış olur.²²

Kant, Descartes'çı cevher anlayışına karşı çıkarak ruhun cevher olduğu, insanın ölümünden sonra yaşamaya devam ettiği düşüncesinin ispat edilemez olduğunu söyler.²³ Ona göre, gerçekte, maddi olmayan bir

¹⁶ Kant, *Pratik Aklın Eleştirisi*, s. 132-133.

¹⁷ Bolay, S. Hayri, *Felsefi Doktrinler ve Terimler Sözlüğü*, Ankara 1996, s. 235.

¹⁸ Kant, *Pratik Aklın Eleştirisi*, s. 133.

¹⁹ Bkz. Eflatun, *Phaidon*, çev. Suut K. Yetkin, İstanbul 1997, s. 15 vd.

²⁰ Heimsoeth, Heinz, *İmmanuel Kant'ın Felsefesi*, çev. T. Mengüşoğlu, İstanbul 1967, s. 107.

²¹ Kant, *Arı Usun Eleştirisi*, s. 195-196.

²² Kant, *Pratik Aklın Eleştirisi*, s. 133-134.

²³ Kant, *Arı Usun Eleştirisi*, s. 196, 212-213.

cevherin mekanda yer alması şüphe götürür bir şeydir.²⁴ Heimsoeth, Kant'ın, "*Metafiziği Hayallerle Açıklayan Bir Gaipten Habervericinin Hayalleri*" isimli yazısında, ruhun mekanda yer alıp almaması konusundaki düşüncelerini şu şekilde aktarmaktadır: "Ruhun mekanda nasıl bir yer alacağı şimdiye kadar bilinemedi. Genel olarak manevi varlıktan, saf manevi bir cevherden ne anlaşılması gerektiği de bilinmiyor. Benim ruhum, aynı yapıdaki başka varlıklarla, şimdi yahut gelecekte, ne türlü bağlantılar içinde bulunabilir? Bu problemler için düşünülmüş bazı şeyler vardır; fakat ispat edilmiş bir şey yoktur."²⁵ Kant'ın bu ifadelerinden, ruhun mekanda nasıl yer alabileceği sorusunun, ruhun varlığı ile ilgili olmadığını söyleyebiliriz. Fakat bizim duyularımıza dayanan zihin dünyamızda ruhun bize nasıl göründüğünü sorduğu sonucunu çıkarabiliriz.

Kant'a göre, sürekli akış içinde olan, yani, zaman içinde yaşayan, zaman içinde son bulan ruh, bizim için bir "görünüş"ten başka bir şey değildir. Bu bizim dışına çıkamadığımız kavrama ve bilme tarzımıza, kendi hakkımızdaki bilgimize bağlıdır. Bizim hissettiğimiz, duyular vasıtasıyla kendisini bildiğimiz ruh, tabiat ve maddeden daha gerçek değildir. Bu her iki varlık sahasının gerçekliğini, "kendi başına varlık" saymaya hakkımız yoktur.²⁶

Ruhun bizi daha ileriye götürmediğini ve ölümden sonra da devam etmediğini kabul edersek, o zaman onun bir cevher olduğunu söyleyebiliriz.²⁷ Kant bunu *Prologomena*'da şu şekilde ifade eder: "Şimdi, başka bir şeyin yüklemi olarak artık tasarılanamayacak olan, düşünmenin en son öznesi olarak bu düşünen ruhun adı cevher olsa bile, bu kavram tamamen boş kalır ve cevherler kavramını deneyde verimli kılan kalıcılığı kanıtlanamazsa, ondan hiçbir sonuç çıkarılamaz".²⁸

Şimdi Ruhun konumu nedir? Bir fenomen midir yoksa değil mi? Bu soru ile ilgili olarak Erich Adikes Kant hakkında şunları söyler; Kant'a göre "bir ve aynı ben bir yandan kendinde ve kendi için zamansız ve bu yüzden bilinemezken, öte yandan benim tarafımdan yaşanır ve bilinir, ki benim

²⁴ Kant, *Arı Usun Eleştirisi*, s. 198.

²⁵ Kant, *Metafiziği Hayallerle Açıklayan Bir Gaipten Habervericinin Hayalleri*, Heimsoeth, a.g.e., s. 47-48'den naklen.

²⁶ Kant, *Arı Usun Eleştirisi*, s. 201.

²⁷ Kant, *Arı Usun Eleştirisi*, s. 196.

²⁸ Kant, Immanuel, *Gelecekte Ortaya Çıkabilecek Her Metafiziğe Prologomena*, çev. İonna Kuçuradi, Ankara 1995, s. 87-88.

deneyimlerimde zaman biçiminde ve bir fenomen olarak yaşanır ve bilinir demektir".²⁹

"Kalıcılık ise, kendi başına şey olarak cevher kavramından hiç çıkarılamaz, ancak deney için kanıtlanabilir. Bu kanıtı kabul etmeyen olursa, kendisi, başka bir şeyin yüklemi olarak var olmayan bir özne kavramından, varoluşunun baştan sona dek kalıcı olduğunu ve ne kendi kendine ne de herhangi bir doğal neden aracılığıyla ortaya çıkabileceğini ya da ortadan kalkabileceğini kanıtlamayı başarıp başaramayacağını denemeye girişebilir. Bu tür sentetik a priori önermeler hiçbir zaman kendi başlarına kanıtlanamazlar; hep, ancak olanaklı bir deneyin nesnelere olarak şeylerle ilgilerinde kanıtlanabilirler."³⁰ İfadelerinden de anlaşılacağı üzere, Kant'a göre, kendi başına bağımsız bir cevher kavramından hareketle ölümsüzlüğe ulaşmak imkansızdır.

Ancak, bu ölümsüzlük nasıl bir şeydir? İnsanlar öldükten sonra, bedenleri çürüdüktan sonra da ruh yaşamaya devam eden bir şey midir? Yani öldükten sonra da hayat devam eder mi?

Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi, ona göre ölümsüzlük, kendi başına şey olarak cevher kavramından çıkarılamaz. Ölümsüzlük ancak ve ancak yaşadığımız dünyada ispat edilebilir. Çünkü bütün olanaklı deneyin öznel şartı yaşamdır. Ölüm ise, bütün deneyin sona ermesidir. Bunun sonucunda da ancak hayatta, yani yaşadığımız zamanda ruhun ölümsüzlüğü kabul edilebilir. Ruh, bedeninin çürümesinden sonra da devam eden manevi bir cevher değildir.³¹

Kant'ın düşünce sisteminde, " En yüksek iyi", her şeyden önce niyetlerimizde ahlak yasasına tam bir uyumun beklentisindedir. Duyular dünyası ile sınırlı ve sonlu bir yaşam tarzına sahip olan insandan, ahlak yasasına tam uyumu, tam olarak gerçekleştirme imkanı beklenemez. Çünkü ona göre, istemenin ahlak yasasına tam uygunluğu kutsallıktır, buna deney dünyasındaki hiçbir varlık, varlığının hiçbir anında ulaşamaz. Ancak sonsuza doğru ilerlemede buna rastlanabilir.³²

Yukarıdaki ifadelerden hareketle, Kant'ın ileri sürdüğü ölümsüzlük postulatının, ölümsüzlükle ilgili teorik metafizik kanıtlamaların hepsinden tamamen ayrı olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü ona göre, ölümsüzlük,

²⁹ Adickes, Erich, *Kant und das Ding an sich.*, Berlin 1924, s. 157, Kaufman, Walter, *İnsanı Anlamak*, çev. Aziz Yardımlı, İstanbul 1997, s. 159'dan naklen.

³⁰ Kant, *Gelecekte Ortaya Çıkabilecek Her Metafiziğe Prologomena*, s. 88.

³¹ Kant, *Gelecekte Ortaya Çıkabilecek Her Metafiziğe Prologomena*, s. 88-89.

³² Kant, *Pratik Aklın Eleştirisi*, s. 132-133.

düşüncenin kendisi yönünden teorik bir tahmin olmayıp bilakis, ahlaklı istemenin, aklın ulaştığı bir sonuç olarak, insanın niyetlerinin ve çabalarının bir inancı ve bir beklentisidir. Otonom bir kişiliğe sahip olduğunu bilen insanın, ahlak yasasına uygun olan niyetlerinde, şartsız bir şekilde ahlaklı bir varlık olma vazifesi yönünden, sonsuza kadar sürüp giden varlığını postulat olarak kabul etmesi gerekir. Bu sonsuza kadar sürüp giden varlık, yalnızca bir akıl varlığından ibaret olmayıp, aynı zamanda, varlığın kişiliğidir.³³

O halde Kant'ın, ruhun ölümsüzlüğü postulatı konusunda; onun, kişi başına tek bir ruhun ölümsüzlüğünü postulat olarak ortaya koyduğunu, kategorileri bu ruhlara uyguladığını, ve postulatındaki temel noktanın ise, her bir ruhun ebedilik içinde kutsal olmayı sürdürecektir olduğunu söyleyebiliriz.

Heimsoeth, ölümsüzlük fikri ile ilgili olarak, Kant'ın ilk dönemlerinde bilgimizin en uzak alemlere kadar uzayıp genişlemesi ümidine dayandığını, felsefesinin son devirlerinde ise, ölümsüzlüğün, kutsal bir varlık olma isteğinde olan insanın, ahlak alanında kemale ermesi ümidine bağlandığını ifade etmektedir. Fakat, şayet zaman, yapısı gereği, ancak tecrübe alanına bağlı ise, sonsuza kadar sürüp gitme nasıl olup bitecektir? Ona göre Kant, bu noktayı açık bırakmıştır. İnsan bilgisi, duyular aleminin bilgisidir, numen alemi ise, insan bilemez, ancak onun kavranılmazlığını bilebilir. Fakat biz insanlar, içimizdeki ahlak kanunu ile numen aleme bağlıyız; kendimizi bu "gayeler ülkesi" nin bir üyesi olarak biliriz.³⁴

Kant'ın temelde iki makaleden oluşan *Salt Aklın Sınırları İçinde Din* adlı eserini hayatının son dönemlerinde yazdığı bilinmektedir. O bu çalışmasında iyilikle kötülük arasındaki hakimiyet kurma mücadelesini ve din konusunu ele alır. Eserinde kutsal kitaba atıflarda bulunur ve alıntılar yapar. Doğaldır ki konu din ve iyilik- kötülük meselesi olduğunda ölümden sonraki hayat büyük öneme sahiptir. Ancak Kant'ın eserinde bu konuya fazla değinmediği söylenebilir. O daha ziyade kutsal kitaptan hareketle kilisenin görüşlerini ifade ederek değerlendirmeler yapar.

"İnsanın engellenemeyen diğer yönü, yani arzularına bağlı olan dünyadaki mutlulukla ilgili olarak ise, onlara dünyadan fazla bir şey beklememelerini söylemiştir. Kendilerini dünyadan feragat etmeye hazırlamıştır. Var olduğu müddetçe onların fiziksel mutluluktan feragat etmelerini belirtmiştir. Mutlu olun kesinlikle bu size gökte karşılık olarak

³³ Kant *Pratik Aklın Eleştirisi*, s. 133.

³⁴ Heimsoeth, *a.g.e.*, s. 157.

verilecektir.”³⁵ Bu ifadelerden de anlaşılacağı gibi Kant’ın insanın gayeler ülkesinin vatandaşı olduğu düşüncesi ile uygunluk göstermektedir.

Kant’ın, ölümsüzlük postulatı ile ilgili düşüncelerinden, insanların aklına gelebilecek olan “insan nedir?” sorusunun cevabını da burada verdiğini söyleyebiliriz. İnsan iki alemin vatandaşıdır. İnsan, kendisinde bulunan numen karakteriyle, sonsuzluğa açılan, numen aleme bağlıdır. Diğer bir tarafıyla da, varlıklar arasındaki ilişkileri ve kanunları inceleyip, araştırarak, doğru bilgi edinme imkanına sahip olduğu fenomen aleme bağlı olduğunu söyleyebiliriz.

Daha öncede söylediğimiz gibi, bu sonsuz ilerleme de yalnızca, aynı akıl sahibi varlığın ebediliği ile imkan dahilindedir. Bu sonuca göre en yüksek iyi, pratik olarak, ancak ruhun ölümsüzlüğünün kabul edilmesi ile olanaklı hale gelen, ahlak yasasına ayrılmaz bir şekilde bağlı olan, saf pratik aklın bir postulatıdır.

Kant, Tanrı ve ölümsüzlük kavramlarını, özgürlük kavramına dayandırarak temellendirmektedir. Çünkü ona göre özgürlük kavramı, pratik aklın zorunlu bir yasasıyla gerçekliği ispat edilmiş ve sisteminin kilit taşı meydana getirmektedir ve aynı zamanda ahlak kanunu sebebiyle kendini ortaya koyar. Tanrı ve ölümsüzlük kavramları ise; sırf ideler olarak teorik akılda dayanaksız kalırlar. Ancak, özgürlük idesiyle nesnel gerçeklik kazanır ve olanaklılıkları da bu ideye bağlıdır.³⁶

Ölümsüzlük postulatı, Tanrı postulatı gibi, ahlak yasasının bir gerekliliği değil, bilakis bu yasa tarafından belirlenen bir istemenin zorunlu nesnesinin gerekliliğidir. Bu idelerin gerçekliliği olmadığı için biz bunların olanaklılığını bilemeyiz ve bunları doğrudan doğruya kavrayamayız. Fakat biz bu ideleri, ahlakça belirlenmiş istemenin, en yüksek iyiye uygulanmasının şartları olarak ve bu konuda hiçbir çelişme taşımamaları dolayısıyla kabul etmeliyiz. Bu ideler bizim bilgimizin sınırlarını aşan kavramlardır. Bundan dolayı bunlar hakkında kesin bir bilgiye sahip olamayız, varoluşları konusunda da şüpheye düşmemeliyiz. Bu sebepten dolayı da bu postulatları ispat etmeye çalışmamalıyız.³⁷

Commentary on Critique of Practical Reason’da Lewis White Beck, Kant’ın ruhun ölümsüzlüğü ile ilgili açıklamalarının sonucunda, cevabını da yine kendisinin verdiği şöyle bir soru yöneltir: “ O zaman postulatları geriye

³⁵ Kant, Immanuel, *Die Religion Innerhalb Der Grenzen Der Blossen Vernunft*, yay. Karl Vorlander, Leipzig 1937, s. 156.

³⁶ Kant, *Pratik Aklın Eleştirisi*, s. 3-4.

³⁷ Kant, *Pratik Aklın Eleştirisi*, s. 4-5; Mengüşoğlu, Takiyettin, *Kant ve Schler de İnsan Problemi*, İstanbul 1949, s. 80, 91-92.

ne kalır? Salt bir umut.³⁸... Kant postulatlarına inanmak için herhangi bir neden vermemiştir³⁹

Bununla ilgili olarak Kant'ın şu düşüncelerinin çok önemli olduğu kanaatindeyiz: "Başka bir alem vardır diye mi iyi ve faziletli olmalıyız? Hareketlerimiz, kendi başına, kendisi için iyi ve faziletli olursa, bize mutlu olmak için daha çok hak kazandırmaz mı? Öyle düşünmek, insanın gerçek varlığına ve ahlak bakımından halis olmaya daha uygun gelir: İnsanın iyi hareketler yapması, onun başka bir alemini ümit etmesine dayanmamalı; başka bir alem hakkındaki ümitler ve beklentiler, sağlam yapılı bir ruhun duygularına dayanmalıdır."⁴⁰

Sonuç olarak, Kant'ın pratik aklın eleştirisinde ortaya koyduğu ahlak anlayışının, geçerliliğini sürdürebilmesi için, Tanrı, özgürlük ve ruhun ölümsüzlüğü postulatının kabul edilmesi bir zorunluluk olarak ortaya çıkmaktadır. İnsanlığın, fenomen alemde, en yüksek iyiyi gerçekleştiremeyeceği, kesin bir şekilde ortaya çıktıktan sonra, en yüksek iyinin gerçekleşmesi, öteki aleme bırakılarak, fenomen alemdeki beklenti ve umut numen aleme taşınmaktadır.

Kant'ın düşüncesinde ortaya konulan bu üç postulat, pratik aklın bir gereği olduğu ve numen aleme ait olduğu için, bu postulatlar hakkında kesin bir bilgiye sahip olunamaz ve ispatta edilemezler. O halde, insanlığa sadece umut etmekten öte bir şey düşmemektedir. Şayet biz, Tanrı, özgürlük ve ruhun ölümsüzlüğünü pratik aklın postulatları olarak kabul etmezsek, Kant'ın ahlak sistemi geçerliliğini kaybedecektir.

Acaba, öteki alem hakkında bir umut beslemek, ahlaki açıdan bize bir fayda sağlayabilecek midir? Sadece en yüksek iyi için çabalamak, mutluluğu kazandırabilecek midir? Dünyada ahlaklı yaşamının sonucunda öyle anlaşılıyor ki, kuru bir umuttan başka bir şey kazanılamayacaktır. O halde, mutluluk yalnızca kuru bir umut olarak tanımlanabilir. Oysaki ahlaklı bir yaşamın sonucunda, öteki dünyada bunun karşılığını görebileceğimize dair kesin bir bilgiye sahip olursak, o zaman, ahlaki açıdan mutluluğun anlamı olacaktır. Kant açısından bakıldığında, bu mümkün görünmüyor.

³⁸ Umut kavramının Kant felsefesi açısından önemi ve bu konudaki bir tartışma için bkz. Tan, Necmettin, *Immanuel Kant'ın İman Anlayışı*, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 2008, s. 170 vd.

³⁹ Beck, Lewis White, *Commentary on Critique of Practical Reason*, s.270, Kaufman, a.g.e., s. 146'dan naklen.

⁴⁰ Kant, *Metafiziği Hayallerle Açıklayan Bir Gaipten Habervericinin Hayalleri*, Heimsoeth, a.g.e., s. 51'den naklen.

Ruhun ölümsüzlüğü konusunu da, Kant bu düşünceye paralel olarak ortaya koyar. Biz ruhun varlığını, fenomen alemde aklımızla ilişkilendirerek tespit edebiliriz. Yani, yaşadığımız müddetçe ruhtan bahsedebiliriz. O halde, ölümden sonra ruhun yaşadığını ispat etmemiz mümkün değildir. Çünkü bu, aklın sınırlarını aşar ve numen aleme aittir. Numen aleme ait bir bilgimiz olmadığı için, ruhun ölümsüz olduğunu, umut etmekten başka yapabileceğimiz hiçbir şey kalmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Aydın, Mehmet S, Din Felsefesi, İzmir 1990.
- Aydın, Mehmet S, Tanrı – Ahlak İlişkisi, Ankara 1991.
- Bolay, S. Hayri, Felsefi Doktrinler ve Terimler Sözlüğü, Ankara 1996.
- Cevizci, Ahmet, Aydınlanma Felsefesi, Bursa 2002.
- Eflatun, Phaidon, çev. Suut K. Yetkin, İstanbul 1997.
- Heimsoeth, Heinz, İmmanuel Kant'ın Felsefesi, çev. T.Mengüşoğlu, İstanbul 1967.
- Kant, Immanuel, Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi, çev. İ.Kuçuradi, Ankara 1995.
- , Gelecekte Ortaya Çıkabilecek Her Metafiziğe Prologomena, çev. İonna Kuçuradi, Ankara 1995.
- , Arı Usun Eleştirisi, Çev. Aziz Yardımlı, İstanbul 1993.
- , Pratik Aklın Eleştirisi, çev. İonna Kuçuradi, Ankara 1999.
- , Die Religion Innerhalb Der Grenzen Der Blossen Vernunft, yay. Karl Vorlander, Leipzig 1937.
- Kaufman, Walter, İnsanı Anlamak, çev. Aziz Yardımlı, İstanbul 1997.
- Mengüşoğlu, Takiyettin, Kant ve Schler de İnsan Problemi, İstanbul 1949.
- Tan, Necmettin, Immanuel Kant'ın İman Anlayışı, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 2008.
- Yazoğlu, Ruhattin, "Ölümsüzlük İnanıcının Dayandığı Temeller", Marife, Konya 2004.